

■ **Aims:-**

- We aim at imparting and improving sound knowledge of Panchakarma therapy to developed proficiency in skill and research.

■ **Objectives:-**

- To achieved by complying all the applicable statutory and regulatory necessities for continual improvement and up gradation.
- To educate and train our students to provide “fit for purpose” quality health care services to the society.
- To nurtures positive attitude in our students to achieve at most level of satisfaction.

■ **Introduction:-**

Ayurved is one of the most ancient systems of health care & medicine. It is interesting to observe that during last few decades there has been a tremendous resurgence of interest in Ayurved as a positive health science all over the world. Ayurved is an eternal science of healthy living deals with physical, psychological and spiritual well being of the human being and covers all the aspect of human life. Ayurved approach towards the treatment consists of two major categories Shodhana Chikitsa (Bio-Purification of Body) & Shamana Chilitsa (Palliative Treatment). The morbid and accumulated Doshas (Endotoxin) should be eliminated from the body through upper root i.e. Urdhvamarga (Mukhanasikabhyam) or lower root i.e. Adhamarga (Gudamedhra) known as Shodhana Chikitsa.

Panchakarma is specialty of Ayurveda which comes under the Shodhana Chikitsa which consists of numbers of therapeutic procedure out of which mainly five therapeutic procedure are called as Panchakarma i.e. Vamana (Therapeutic Emesis), Virechana (Therapeutic Purgation), Basti (Medicated Emen), Nasya (Nasal administration of medicine) & Raktamoksha (Blood Letting procedure). Panchakarma therapy has attracted of the people worldwide

as it is unique type of treatment of various chronic, Autoimmune, Hormonal, Degenerative disorders etc.

In Panchakarma subjects includes details study of Poorvakarma i.e. Deepana-Pachana Chikitsa, Rookshana, Snehana & Swedana Karma. Vamana, Virechana, Basti, Nasya and Raktsmokshan, these are the Pradhanakarma studied in details along with Paschatkarma. Not only Vamanadi Karma other various Upakrama like Katibasti, Janubasti, Netraprashadana Karma, Lepa, Pindasweda, Shirodhara etc are studied. Some important and retinue practices of Physiotherapy also included in syllabus.

Panchakarma subject is totally practical base (Karmabhyasaja) so that theoretical aspect as well as practical demonstration on patients is carried out to developed skill in the students.

■ **Scope of Panchakarma Therapy:-**

1) Panchakarma for maintenance of health.

- Panchakarma in daily routine (Dinacharya).
- Panchakarma in different seasons (Ritucharya).
- Panchakarma in trivial manifestations (Vegavidharana).

2) Panchakarma to cure the diseased persons.

3) Panchakarma to achieve the desired effects of Rasayanadi Karma.

■ **Specialty of Panchakarma Therapy**

- Quick action (Sadyafaldayi *Chikitsa*)
- Long lasting effect (Chirhkalanubandhi)
- Complete curability of diseases (Apoonarbhavatva)
- Complete eradication of the root cause of diseases (Moolacchhedana)
- Multiplicity of Action (Nanakarmakaravata)
- Restore the Vitality (Ayusha Yujyate Chiram)
- Eradication of target Dosha (Doshashodhana)
- Enormity of procedure (Vidhivat Chikitsa)

स्वास्थ्यं स्वास्थ्यं रक्षणम् । आतुरस्य व्याधी परिमोक्षः ॥

पंचकर्म

पंचकर्म सुरु असतांना खालील गोष्टी टाळल्या गेल्या पाहिजे त्याशिवाय पंचकर्म चिकित्सेपासून आपल्याला इच्छीत फळ मिळत नाही.

- १) उच्च स्वरात भाषण
- २) वहानातून फिरणे.
- ३) अति चालणे.
- ४) एका ठिकाणी अधिक वेळ बसणे.
- ५) अजीर्ण होई पर्यंत खाणे.
- ६) विषय भोजन - अहित भोजन
- ७) दिवसा झोपणे.
- ८) मैथून

कटीबरती

कटीस्थानी कशेरुकांच्या (कंबरजवळ) जागी काही काळ औषधी तेल भरून ठेवण्याच्या प्रक्रियेला कटीबरती असे म्हणतात.

*** उपयोगिता -**

- १) कंबरदुखी म्हणजे कटीशुलामध्ये कटीबरतीमुळे कमेरच्या स्नायुचे तसेच तेथील मांस व अस्थींचे पोषण होते त्यामुळे ते सद्बुद्ध होतात.
- २) कमेरवरचा आघात दुचाकी वरचा प्रवास, अधिक काळ बसल्यामुळे कंबरदुखी तसेच त्यामुळे मणक्यांमध्ये झालेला बदल वा झिज.
- ३) मलमुत्राचे वेग धारण, योग्य व्यायामाचा अभाव, मुत्रदोष,
- ४) स्त्रियांमध्ये वारंवार गर्भपात किंवा प्रसूती, श्वेतस्त्राव
- ५) पुरुषांमध्ये अतिमैथुन किंवा वारंवार होणारे स्पर्धावस्थेतील वीर्यसखलन
- ६) अस्थीमधील झीज या ठिकाणी होणाऱ्या कंबर दुखीमध्ये उपयोग होतो.
- ७) मणक्यांच्या हाडांची झीज झाल्यामुळे किंवा दोन मणक्यांमधील कुर्चा सरकल्यामुळे मणक्यांच्या पोकळीतून बाहेर पडणारे नाडी तंतू दबले गेल्यामुळे कमेरमध्ये सुट होणाऱ्या वेदनांमध्ये
- ८) एक किंवा दोन्ही पायांमध्ये चमक येणे, चालतांना उठताना असह्य वेदना होणे पायांमध्ये मुंग्या येणे किंवा पाय बधीर होणे (ग्रिप्सी) या सर्व अवस्थांमध्ये कटीबरती उपयोगी ठरतो.

बरती

ज्या उपक्रमापुढे गुदमार्गाने औषधीयुक्त शरीरात प्रविष्ट केली जाताना बरती असे म्हणतात.

- १) निरुध्द - रुग्णास बरती देत असताना बरतीद्वय मनुष्य प्राधानाने कवाचाचा उपयोग वा बरतीमध्ये केला जातो. त्या बरतीला निरुध्द बरती असे म्हणतात.
- २) अनुवायन - यात बरतीद्वय म्हणून केवळ मिडल्लेहाचाच उपयोग केला जातो.
- ३) गात्रा बरती - अनुवायन देला जाणारा स्त्रोत बरती मधूनच गात्राबरी होय.

उपयोग - माताशोष मंरीतुल अर्ग पॅरिफॅरिका गुदमार्ग अस्थिरत्व रक्तवृत्ती, कठारतंत्र, Ovarian cysts, अस्मारा, मुद्रीमांस, कटीतुल, पृष्ठतुल, रक्तांत, प्रवाहिका, आग्राम, उखडी सारखे, मुद्रीमांस, रक्तसिंहा, इंद्रुतुल, खालीव, घालीव, चण्डु, कुशाव, जीर्णत्व, गुद्वृत्ती, गुदगुणजन्यता, अन्तर्गत, उंची वाढविणे, स्त्रीत्व, पक्षाघात, गुदमार्ग, कंफात, मुलक प्रसूतीसाठी, किडनीचे आजार, मानसिक तणाव त्याच, रात्रपातीचे आजार, Ulcerative colitis, स्त्रिव, त्र्ययामुत्रा, Retinal Detachments.

नस्य

नाकावाटे विविध औषध प्रविष्ट करणे म्हणजे नस्य

उपयोग -

दुखात बरी, दुखात जोडे दुखी, केसगळे व ओळगळे विकार निवारण अस्थीरुध्द दुखी, उच्चाराचे विकार, अस्वस्थ बोलणे, पादुकी, कांदीदुखी, काज, नाक, घात, घाते विकार allergic सर्जिका यात सुद्धा नस्य उपयोगी आहे. Thyroid, अस्थिरुध्द, Trigeminal neuralgia, उच्चारा, Depression Cervical spondylitis

रक्तमोक्षण

एखाद्या व्यक्तीची चिकित्सा म्हणून रुग्णशरीरातून रक्त काढून घेण्याच्या प्रक्रियेस रक्तमोक्षण असे म्हणतात.

जलौकावचरण

जलौका किंवा जळवांचे साह्याने रुग्णांचे रक्तमोक्षण करण्याच्या प्रकारास जलौकावचरण म्हणतात.

उपयोग -

त्वचारोग, तोंड येणे, शरीराची आग होणे, रक्तदाव, वातरक्त, शिरोरोग, झलीपद, स्तनरोग, यकृतारोग, विसर्प, मुखदुषिका (पिंपल्स) पायाच्या पोटच्या दुखणे

उपयोग -

दूषितरक्त, दुष्टग्रण, ग्रंथी, अर्श, पीडका, स्त्रिव, त्वकारोग, इसब (गावटा) सोरायसिस, टक्कत पडणे, Abscess, नांगण, Acne, Tennis Elbow, संघिवात, Varicose Veins, रात दुखणे, खांदा उचलता न येणे, मधुमेहाची जखम

विरेचन

दोष व मल अंशाना अधोमार्गानि
किंवा गुदमार्गानि बाहेर काढणारे
कर्म म्हणजेच विरेचन कर्म होय.
पित्तप्रधान व्याधीसाठी महत्वाचे
कर्म आहे.

* उपयोग -

कुष्ठ प्रमेह ग्रंथी पक्षाघात,
सोरायसिस, श्वित्र (पांढरे कोड)
मुखदुषिका, विसर्प, शिरशूल,
व्यंग, निलिका, पचनविकार,
संधिवात स्तन्यदोष, श्वास कास
कामला, अपस्मार, वातरक्त
योनिदोष दृष्टव्रण, नासास्त्राव

वमन

(Biapurificatory therapeutic emesis)

पंचकर्म या उपचार प्रक्रियेतील सर्वात प्रथम व महत्वाचे कर्म

वमन - म्हणजे उलटीद्वारे - शरीराच्या उर्ध्व (वरच्या) भागात असणारे
दोष उलटी घडवून आणून तिच्याद्वारे बाहेर काढून आजार मुळापासून
नष्ट करण्याची प्रक्रिया म्हणजेच वमनकर्म.

वयोमर्यादा - वय १० वर्ष ते ५० वर्ष पर्यंत

टाळावे - शक्यतो हृदयाचे आजार असणाऱ्या रुग्णांनी टाळावे

उपयोग : वारंवार होणारी सर्दी (Allergic Rhinitis),

सोरायसिस, इस्ब, नायटा, न्वचेचे सर्व आजार, अस्थमा,

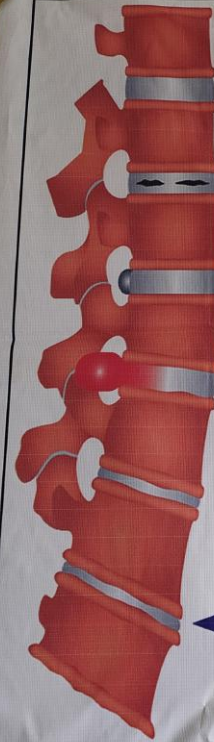
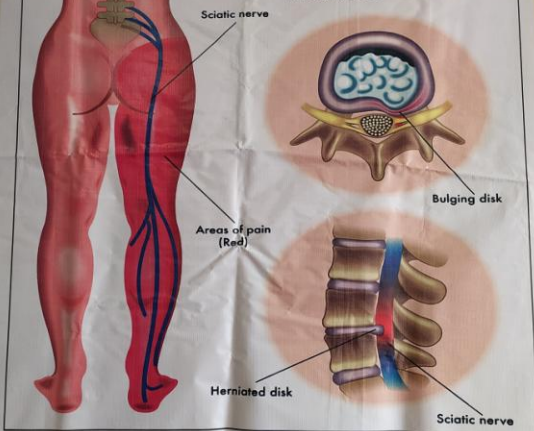
वाढलेले वजन कमी करण्यासाठी मधुमेह, अरुची,

कर्णस्त्राव, कफाचे आजार, पांढरे कोड, मुरमे.

(Pimples), Chronic allergic disorders

SCIATICA

The most common cause of sciatica
is a bulging disk or herniated disk

← Normal Disc

← Degenerative Disc

← Bulging Disc

← Herniated Disc

← Thinning Disc

← Disc Degeneration with
Osteophyte formation